

CODE OPENHEID DIERPROEVEN

Inleiding

De Koninklijke Nederlandse Akademie voor Wetenschappen KNAW, de Vereniging van Universiteiten VSNU, en de Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra NFU hebben deze code opgesteld, met het doel om door zelfregulatie tot een niet vrijblijvende openheid en dialoog over dierproeven te komen. Zij geven daarmee concreet invulling aan de breed onderschreven opvatting in de maatschappij dat openheid over wetenschappelijk onderzoek met dieren wenselijk en noodzakelijk is. De opstellers van de code gaan ervan uit dat dierproeven in het fundamenteel en toegepast wetenschappelijk onderzoek op dit moment onvermijdelijk zijn en dat met betrekking tot de besluitvorming rond dierproeven en de uitvoering daarvan de grootst mogelijke zorgvuldigheid moet worden betracht. De maatschappelijke discussie rond het belang van dierproeven en dierenwelzijn is niet meer uitsluitend een zaak van de overheid (regels, wetten, toezicht, handhaving) en de uitvoerende instellingen en bedrijven, maar van alle maatschappelijke belanghebbenden en belangstellenden.

Dierproeven in hun context

Bij instellingen van (bio-)medisch en biologisch onderzoek zijn dierproeven een meestal onvermijdelijk onderdeel van onderzoeksprojecten, gericht op het ontwikkelen van kennis omtrent oorzaak, voorkoming en genezing van ziekte, veiligheid, natuur en milieu en/of het verkrijgen van fundamentele kennis van biologische processen en mechanismen. Het is essentieel dat informatie over dierproeven wordt geplaatst in de context van doelstelling, belang, diergebruik en dierenwelzijn.

Het ethisch dilemma

De uitvoering van dierproeven creëert een ethisch dilemma: aan de ene kant is er het belang van wetenschappelijk onderzoek: het komen tot een betere gezondheid en welzijn van mens en (huis-)dier, tot een gezond en natuurlijk milieu en tot fundamentele kennis. Aan de andere kant is er het belang van het dier: de vraag of dieren voor dit onderzoek gebruikt mogen worden. Daar de mens de controle heeft over het leven van de dieren, heeft hij de mogelijkheid en de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat een dergelijke afweging op een zodanige wijze geschiedt, dat hierbij met het belang en het welzijn van de proefdieren te allen tijde optimaal rekening gehouden wordt. Op het moment dat besloten is tot een dierproef ontstaat de zorg om het welzijn van de betrokken dieren.

Verantwoordelijkheid

De code gaat ervan uit dat de vergunninghouder in de besluitvorming over en de uitvoering van dierexperimenten een ketenverantwoordelijkheid heeft. Onderdeel daarvan is het realiseren van de gewenste openheid. Het is zijn taak de organisatorische, personele en financiële voorzieningen te treffen die nodig zijn om hieraan vorm te geven.

Maatschappelijke verantwoording en dialoog

Een belangrijk aspect van verantwoord omgaan met proefdieren en dierproeven is de bereidheid hierover de dialoog aan te gaan met de samenleving. Instellingen verplichten zich met deze code tot openheid en maatschappelijke verantwoording. Het afleggen van verantwoording op het gebied van proefdieren en dierproeven biedt een opening om:

- belanghebbenden en belangstellenden deelgenoot van de dilemma's te maken;
- vorm te geven aan een niet vrijblijvende openheid;
- verantwoordelijkheid te nemen op organisatieniveau.

Dit uitgangspunt van openheid en verantwoording zal verankerd moeten worden in het beleid van de instelling. Te denken valt aan (virtuele) rondleidingen, gesprekken met belanghebbenden, voordrachten, deelname aan publieke debatten, enquêtes, publicaties in huisorganen, websites, expliciete aandacht voor (de ethische aspecten van) dierproeven in proefschriften en bij promoties, persberichtgeving, en dergelijke. Belanghebbenden in de dialoog kunnen patiëntenorganisaties zijn, consumentenorganisaties, organisaties op het gebied van gezondheidszorg en product- en voedselveiligheid, dierenwelzijnsorganisaties. De dialoog zal waar nodig leiden tot aanpassing van de informatievoorziening en/of het beleid.

Wil een dergelijk beleid het gewenste effect hebben (beter begrip en open dialoog), dan zal de informatie zodanig moeten worden gepresenteerd dat zij ook aansluit bij de vragen uit de samenleving:

- Wat zijn de doelstellingen die beoogd worden met het onderzoek waar de dierexperimenten onderdeel van uitmaken
- Wat is het maatschappelijk en wetenschappelijk belang van dit onderzoek?
- Waarom is gekozen voor een dierproef en wat betekent dat voor de daarbij betrokken dieren?
- Kunnen dezelfde doelstellingen niet worden behaald zonder dieren te gebruiken? Wat wordt er binnen de instelling gedaan aan alternatieven op het gebied van Vervanging, Vermindering en Verfijning van dierproeven.

Het opstellen van een 'dierexperimenteel jaarverslag' is een manier om tegemoet te komen aan deze informatiebehoefte. Dit jaarverslag biedt de mogelijkheid om op het niveau van het onderzoeksproject of –programma te rapporteren over de volgende aspecten:

- het strategisch onderzoeksbeleid en de rol van de dierproeven in het onderzoek en de wetenschappelijke en ethische onderbouwing van de keuzen die worden gemaakt;
- aansprekende resultaten;
- het beleid ten aanzien van de verfijning, vermindering en vervanging van dierproeven (3V's) en de uitvoering hiervan;
- de activiteiten ten aanzien van opleiding, voorlichting en scholing;
- de activiteiten ten aanzien van openheid en dialoog.

Openheid en veiligheid

Het is de overtuiging van de ondertekenaars van deze code dat niet vrijblijvende openheid bij zal dragen aan een verbetering van het maatschappelijk klimaat rond het gebruik van proefdieren. Maar openheid heeft ook risico's. Een vergunninghouder zal de juiste balans moeten houden tussen openheid enerzijds en veiligheid voor onderzoekers en andere medewerkers van de instelling anderzijds. Het intellectuele eigendom dient te worden beschermd. Waar nodig zullen gegevens worden geanonimiseerd.

Openheid en de overheid

Hoewel de code zich richt op de vergunninghouders heeft ook de overheid een belangrijke verantwoordelijkheid als het gaat om openheid. De overheid zal meer en beter moeten communiceren over haar eigen rol. Het is immers de overheid die veel dierproeven wettelijk verplicht stelt, die regels stelt voor het doen van dierproeven, die veel dierexperimenteel onderzoek financiert en uitvoert en die toezicht houdt. Van de overheid wordt gevraagd het voor de onderzoeksinstituten mogelijk te maken de in deze code gekozen benadering van openheid over dierproeven mogelijk te maken en actief te ondersteunen.

Toelichting bij de Code Openheid Dierproeven

Voorwoord

De Koninklijke Nederlandse Akademie voor Wetenschappen (KNAW), de Vereniging van Universiteiten (VSNU), en de Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra (NFU) hebben deze code opgesteld¹, met het doel om door zelfregulatie tot een niet vrijblijvende openheid en dialoog over dierproeven te komen. Zij vertegenwoordigen ongeveer 25% van de Nederlandse vergunninghouders tot het doen van dierproeven. Omdat deze drie organisaties reeds nauw samenwerken op het gebied van wetenschappelijk onderzoek, zijn zij in staat geweest snel te reageren op de maatschappelijke vraag naar openheid over dierproeven. Zij nodigen alle vergunninghouders in Nederland uit zich bij dit initiatief aan te sluiten.

De huidige maatschappij is ondenkbaar zonder wetenschap en technologie. Zonder dat we ons hiervan altijd bewust zijn, wordt ons dagelijks leven hierdoor in alle facetten beïnvloed. Nagenoeg iedere handeling die we verrichten, vindt plaats in een door mensen vormgegeven omgeving, al dan niet in combinatie met het gebruik van technologische hulpmiddelen. Wetenschap is en blijft onmisbaar bij het zoeken naar oplossingen voor de vele problemen waarmee we worden geconfronteerd. Een zeer klein deel van het wetenschappelijk onderzoek maakt gebruik van dierproeven. Dit deel is de laatste jaren in toenemende mate onderdeel van een maatschappelijke discussie en dat is goed, want bij dierproeven zijn belangrijke ethische afwegingen aan de orde. Als het gaat om dierproeven zijn er wel principiële tegenstanders maar géén principiële voorstanders. De betrokkenen bij dierproeven ondervinden een ethisch dilemma. Aan de ene kant is het doel van wetenschappelijk onderzoek om te streven naar een betere gezondheid en welzijn van mens en (huis)dier en de zorg voor het milieu, waarbij dierproeven een veelbetekenende rol spelen. Aan de andere kant is er het gebruik van dieren bij het wetenschappelijke onderzoek. Daar de mens de controle heeft over het leven van de dieren, heeft hij de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat het welzijn van de proefdieren te allen tijde zo goed mogelijk wordt meegewogen in de beslissingen. De positie van alle betrokkenen bij dierproeven is die van geconditioneerde aanvaarding en het nastreven van Vervanging, Vermindering en Verfijning (de '3V's').

Deze tekst handelt over proefdieren in medisch en biologisch onderzoek en geeft achtergronden en een toelichting bij de Code Openheid Dierproeven.

1. Behoeftte aan informatie over dierproeven

Er is in de samenleving behoefte aan informatie over dierproeven en de ethische afwegingen die daarbij worden gemaakt. Echt harde gegevens over deze behoefte zijn er niet. Er is wel een opinieonderzoek van Intomart, uitgevoerd in 2004 in opdracht van de Dierenbescherming. Hierin geeft 82% van de ondervraagden aan behoefte te hebben aan meer en gedetailleerde informatie.²

¹ De door deze besturen voor dit doel ingestelde werkgroep is in de zomer van 2007 ingesteld en bestond uit: prof.dr. L.M. Buter (voorzitter werkgroep, VU), prof. dr. H.A.P. Pols (Erasmus MC), prof.dr. T.W. Mulder (KNAW), mw. prof.dr. M. Ritskes-Hoitinga (UMC Radboud), dr. J.G. Wolters (VU), mr. H. Houtkooper (secretaris LUMC) en dr. F.A.J. van Steijn (secretaris werkgroep, bestuurssecretaris VSNU).

De werkgroep heeft zich inhoudelijk te laten bijstaan door een groep van deskundigen die naast de werkgroepleden Ritskes, Wolters en Van Steijn verder bestond uit mw. dr. J.M. Fentener van Vlissingen (Erasmus MC), dr.ir. J.B. Prins (LUMC), ir. R. Buré (WUR) en dr. C.W. Pool (KNAW). De werkgroep heeft op 19 maart 2008 haar advies aan de drie besturen uitgebracht.

² De belangstelling van dierenrechten activisten voor informatie ter onderbouwing van hun bezwaren blijft hier buiten beschouwing.

Dat sprake is van een reële behoefte blijkt ook uit het feit dat de website van de Stichting Informatie Dierproeven sinds 15 mei 2005 ruim 140.000 maal is bezocht en dat er dagelijks verzoeken om nadere informatie binnenkomen. Bedrijven en instellingen die dierproeven doen krijgen vele verzoeken om informatie. Ook de grote, actieve aanhang van Proefdiervrij en de opkomst van de Partij voor de Dieren illustreren dat het onderwerp leeft.

Tot 2005 hadden organisaties die zich principieel verzetten tegen dierproeven vrijwel een monopoliepositie op de 'informatiemarkt'.³ Informatie over het waarom van dierproeven en het maatschappelijk nut dat zij opleveren was voor het publiek niet of nauwelijks beschikbaar. Ook over het *hoe* van dierproeven en over de ethische afwegingen die worden gemaakt was nauwelijks iets te vinden.

De belangstelling van het niet ingewijde publiek gaat vooral uit naar:

- het *waarom* van dierproeven in relatie tot de onderzoeksdoelen;
- de ethische afwegingen die worden gemaakt;
- de relevantie van dierproeven voor de mens;
- de beschikbaarheid van alternatieven;
- het lijden van de proefdieren;
- hun bestemming na afronding van de proef.

De onderzoeksinstituten die deze code onderschrijven, werken eraan meer openheid over de door hen uitgevoerde dierproeven te realiseren. Zij doen dat met als uitgangspunt dat in Nederland aan elke dierproef een zorgvuldige (ethische) afweging vooraf dient te gaan, dat de uitvoering deskundig geschiedt; dat systematisch wordt gewerkt aan Vervanging, Vermindering en Verfijning van dierproeven (3V's) en dat er adequaat intern en extern toezicht is.

1.1. Openheid of openbaarheid

In de evaluatie van de Wet op de Dierproeven⁴ werd aangekoerst op verregaande openbaarheid rond dierproeven. Hoewel de conclusies van de evaluatie door het Kabinet terzijde zijn gelegd, bleef het onderwerp 'openheid' of 'openbaarheid' onverminderd actueel. Beide begrippen moeten goed worden onderscheiden.

- a. *Openbaarheid*: informatie over dierproeven is volgens wettelijke verplichting voor elke burger toegankelijk, al of niet na een beroep op de Wet openbaarheid van bestuur (Wob). De te verstrekken informatie is in de regel compleet—er zijn uitzonderingsclausules—en betreft de originele documenten. De wijze waarop de informatie verstrekt dient te worden, inclusief het tijdpad, is vastgelegd. Deze informatie is meestal slechts voor deskundigen begrijpelijk.
- b. *Openheid*: een bereidwillige houding van de houder van informatie over dierproeven om de dialoog hierover met de samenleving aan te gaan; dit berust dus op vrijwilligheid, de informatie hoeft niet compleet te zijn, mag geabstraheerd zijn, hoeft niet de originele documenten te omvatten, en heeft dus het voordeel dat een vorm gekozen kan worden die voor een breed publiek goede informatie biedt.

³ Openheid overtuigt, 26 januari 2004, onderzoek naar informatie over dierproeven ter voorbereiding op de oprichting van de Stichting Informatie Dierproeven.

⁴ 'Een noodzakelijk kwaad', 2005

2. Maatschappelijk draagvlak en dialoog

Het eerder genoemde onderzoek van Intomart geeft aan dat het maatschappelijk draagvlak voor wetenschappelijk onderzoek met dieren beperkt is, al zijn er veel nuances, afhankelijk van het doel van het onderzoek en het soort proefdier.

Onderzoek ten behoeve van geneesmiddelen en vaccins heeft de steun van een krappe meerderheid in de Nederlandse bevolking. Hetzelfde onderzoek geeft ook aan dat de dierenbeschermingsorganisaties als de belangrijkste en meest betrouwbare bron van informatie worden gezien. De overheid en de (farmaceutische) industrie worden niet geloofwaardig bevonden. Het maatschappelijk debat over dierproeven in Nederland was tot voor kort sterk gepolariseerd en gejuridiseerd, terwijl gelijktijdig de Dierenbescherming en de Sophia Vereniging erin slaagden om met instellingen tot een vruchtbaar gesprek te komen. Er was en is soms nog sprake van gebrek aan wederzijds vertrouwen.

Tot voor kort hebben dierenbeschermingsorganisaties voornamelijk ingezet op openbaarheid, maar het bleek een moeizame en weinig vruchtbare weg om gewenste informatie boven water te krijgen. Het was bovendien een weg die argwaan en wrevel wakte bij onderzoekers en instellingen. Daar waar openbaarheid rond dierproeven inderdaad werd ingebouwd, bij het Besluit Biotechnologie bij Dieren⁵, heeft het niet geleid tot de verwachte brede maatschappelijke inbreng in het debat en raakte de discussie tussen de kleine vaste groep deelnemers aan de hoorzittingen en de commissie al gauw verzadigd.

Met de publicatie van 'Een Proefdierlijke Wereld - Maatschappelijk verantwoord ondernemen en proefdieren'⁶ door de vereniging Proefdierlijk en door de symposia die de Nederlandse Vereniging voor Proefdierkunde aan maatschappelijk verantwoord ondernemen en dierproeven heeft gewijd, lijkt een nieuwe weg te zijn ingeslagen, waarbij openheid over dierproeven als grootste gemene deler en compromis tussen het proefdierkundige veld en de dierenbeschermingsorganisaties is omarmd om aan de maatschappelijke vragen rond dierproeven tegemoet te komen.

In de *bottom up* procedure ter voorbereiding op de herziening van de Wet op de Dierproeven bleken alle betrokken partijen bereid en in staat tot gemeenschappelijke standpunten te komen. Er lijkt dus een basis voor vruchtbare brede dialoog, al strekt die zich zeker niet uit tot meer radicale organisaties als Respect voor Dieren en de Anti Dierproeven Coalitie.⁷

3. Openheid en verantwoording

Bedrijven en instellingen dienen rekening te houden met de effecten van hun activiteiten op mensen (intern en extern) en op de omgeving. Ze verantwoorden zich publiekelijk voor hun keuzes en inspanningen op dit gebied. In het bedrijfsleven spreekt men van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). Dit omvat alle kernprocessen van een bedrijf zoals inkoop, productie, personeelbeleid en marketing. Het gaat dan om onderwerpen als het voorkomen van kinderarbeid, rechtvaardige beloning van producenten, veilige productie, beperking van energiegebruik, gelijke behandeling van medewerkers en verantwoorde marketing. Kernelementen van deze benadering zijn het aanvaarden van ketenverantwoordelijkheid, transparantie/openheid en bereidheid tot dialoog met externe belanghebbenden. De uitgangs-

⁵ Tweede evaluatie Besluit Biotechnologie bij dieren, LNV, 2005

⁶ M.C. Breems en N. van Geelen, 'Een proefdierlijke wereld?; Maatschappelijk verantwoord ondernemen en proefdieren', uitgegeven door de Stichting Maatschappij en Onderneming, in opdracht van Proefdierlijk, Den Haag, november 2006

⁷ AIVD-rapport Dierenrechtenactivisme in Nederland, spingplank naar Europa, 2007

punten van een dergelijke verantwoording zijn ook toepasbaar op onderzoeksinstellingen. In deze specifieke context gaat het onder andere om de zorgvuldige naleving van wet- en regelgeving, inspanningen het dierenwelzijn te bevorderen door onder andere toepassing van de 3 V's, opleiding en training van onderzoekers en biotechnici, inkoopbeleid en het interne toezicht.

3.1. Ketenverantwoordelijkheid

Het begrip ketenverantwoordelijkheid kan helpen bij ethische beschouwingen over maatschappelijke activiteiten die de belangen van 'weerlozen' (lees: dieren) kunnen aantasten. Als het om dierproeven gaat, zou al een ethische toetsing moeten plaatsvinden bij het toekennen van gelden aan wetenschappelijke instellingen of onderzoeksprojecten. De Europese Unie neemt hierin expliciet haar eigen verantwoordelijkheid door, als subsidiegever, onderzoeksprogramma's aan een ethische toets te onderwerpen. In Nederland zouden de overheid en andere subsidiegevers, zoals de collectebusfondsen, dat ook horen te doen. Immers: door geld beschikbaar te stellen voor onderzoek waarin op enig moment dierproeven gedaan worden, aanvaardt de subsidiegever medeverantwoordelijkheid voor wat elders in de keten gebeurt. Naast de ethische toetsing door Dierexperimentencommissies (DEC's) op uitvoeringsniveau van de dierproef dient in een zo vroeg mogelijk stadium van de planning van dierproeven een ethische toetsing plaats te vinden. Voor de overheid geldt bovendien dat zij sommige dierproeven verplicht stelt. Ook dit betekent het aanvaarden van medeverantwoordelijkheid die een ethische rechtvaardiging verdient. Deze vorm van medeverantwoordelijkheid geldt, mutatis mutandis, ook voor de aandeelhouders en voor het bestuur van een onderneming dat onderzoeksbudgetten toekent. Dat het hier voor aandeelhouders en bestuurders om reële en niet om hypothetische verantwoordelijkheden gaat, blijkt – als parallel – uit de Access to Medicine Index. Begin 2008 verschijnt deze benchmark voor het eerst. In eerste instantie worden de 20 grootste farmaceutische bedrijven in de wereld vergeleken op hun beleid en inspanningen om geneesmiddelen bereikbaar te maken voor de bevolking van ontwikkelingslanden. Gekeken wordt onder andere naar het R&D-beleid, het octrooi- en prijsbeleid en de marketing. Investeerders met een totaal belegd vermogen van \$ 900 miljard hebben in een Investors Statement inmiddels vastgelegd dat zij de index gaan betrekken bij de keuze van hun beleggingen in de farmaceutische industrie. Investeerders zouden, om terug te keren naar dierproeven, hun invloed ook kunnen aanwenden om te voorkomen dat onderzoek wordt verplaatst naar landen waar proefdieren geen of onvoldoende wettelijke bescherming genieten.

De ontvanger van een budget (zoals een kennisinstelling of de R&D directeur in een onderneming) is de tweede schakel in de keten en op zijn beurt verantwoordelijk voor wat er verderop in de keten gebeurt. Daar worden, in de loop van de verschillende onderzoekstrajecten, wetenschappelijke keuzes gestuurd door afwegingen van een veelheid aan belangen. Deze afwegingen vinden echter op impliciete wijze plaats. Een expliciete ethische toets, namelijk door de DEC, is pas aan de orde aan het einde van de keten, op het niveau van het afzonderlijke experiment. De voorafgaande cascade van keuzes en beslissingen blijft bij deze toets buiten beschouwing. Voor begrip en acceptatie van dierproeven in de samenleving, is het van belang inzicht te geven in de (ethische) afwegingen en keuzes, ook op hogere aggregatieniveaus, die uiteindelijk tot het onderzoek met proefdieren hebben geleid.

3.2. Transparantie/openheid

Openheid over de ethische toets op experimentniveau (het DEC-advies) komt slechts ten dele tegemoet aan de roep om transparantie. Het gaat het publiek natuurlijk in de eerste plaats om de vraag waarom er voor specifieke medisch-biologisch belangrijk

geachte doelen dierproeven worden ingezet. De minister vindt het de verantwoordelijkheid van de vergunninghouder om daar inzicht in te geven. Om dit op een zinvolle en voor het brede publiek toegankelijke manier te kunnen doen zou het aggregatieniveau van deze informatie dat van de onderzoeksprojecten en onderzoeksprogramma's moeten zijn, met andere woorden: het niveau waarop kan worden verteld wat de doelen en vragen van het onderzoek zijn.

Naast informatie over het onderzoek en de plaats van dierproeven daarbinnen, zouden instellingen en bedrijven ook inzicht moeten geven in hun algemene dierproevenbeleid. Te denken valt aan investeringen in de huisvesting van proefdieren, de opleiding en (na)scholing van onderzoekers, biotechnici en DEC-leden en het inkoopbeleid voor proefdieren. Specifieke aandacht is nodig voor de 3 V's: onderzoekers hebben behoefte aan ondersteuning en service bij het toepassen van de 3V strategie. Dit vergt specifieke wetenschappelijke kennis en ervaring van proefdierkundig geschoolden. De vergunninghouder moet hier beleid op voeren.

Openheid kan er ook zijn op het niveau van de onderzoeker. De onderzoeker kan zich op vele manieren verantwoorden: bij de publicatie van zijn resultaten, in zijn proefschrift, in presentaties of interviews met de media.

Inmiddels zijn de jaarverslagen van DEC's openbaar, en overleggen het ministerie van VWS en de NVDEC (Nederlandse Vereniging van Dierexperimentencommissies) met elkaar over de precieze inhoud van die jaarverslagen. In hun jaarverslag kunnen DEC's alleen over hun eigen functioneren rapporteren, wat neerkomt op het vermelden van een aantal kengetallen, en details van hun werkwijze en beoordelingscriteria. De minister hecht er aan dat het besluitvormingsproces binnen DEC's aan de hand van enkele voorbeeldcases nader wordt toegelicht, en de DEC's hebben hiermee ingestemd. Daarbij is het verstrekken van essentiële informatie over de wetenschappelijk inhoudelijke aspecten van de betreffende dierproef in deze voorbeeldcases natuurlijk onvermijdelijk.

Een aparte plaats heeft de verantwoording van de vergunninghouder naar de Voedsel en Warenautoriteit. Deze is wettelijk vastgelegd in de vorm van een jaarlijkse registratieplicht met betrekking tot alle dierproeven en proefdieren. Daarbij moeten gedetailleerde gegevens over het hoe en waarom van dierproeven worden aangeleverd voor het jaarverslag 'ZoDoende' van de VWA. Ook langs deze weg levert de vergunninghouder een belangrijke bijdrage aan openheid over dierproeven, met name door het zichtbaar maken van lange termijntrends in het dierexperimenteel onderzoek en het openbaar maken van eventuele onvolkomenheden in het naleven van wet- en regelgeving.

Door openhartig te zijn over doelen en middelen in het biomedisch onderzoek legt de vergunninghouder de geïnteresseerde informatiezoeker in feite een ethisch dilemma voor, waarin hij zelf duidelijk al een keuze heeft gemaakt. Hij straalt uit dat hij niets te verbergen heeft, en dat hij trots is op wat hij doet. Door middel van goed gedoseerde pro- en contra- argumenten kan de vergunninghouder laten zien dat hij heel goed weet waar hij mee bezig is en dat hij eventuele bedenkingen in de buitenwereld goed kent.

3.3. Dialoog met externe belanghebbenden

De bereidheid een dialoog aan te gaan met externe belanghebbenden is essentieel voor instellingen die hun verantwoordelijkheid nemen. Een absolute voorwaarde voor een vruchtbare dialoog is respect voor de wederzijdse posities, opvattingen en belangen. Dit betekent per definitie dat personen of organisaties die zich bedienen van on-

wettige middelen als intimidatie of het toebrengen van schade, zich buiten deze dialoog plaatsen.

Het is van belang op te merken dat de kring van externe belanghebbenden veel groter is dan organisaties die zich inzetten voor de belangen van dieren. Ook kapitaalverstrekkers, subsidiegevers, patiëntenorganisaties, consumentenorganisaties, collectebusfondsen, organisaties van (medische) wetenschappers en beroepsorganisatie zoals de NVP en de Biotechnische Vereniging behoren tot die kring.

Een dialoog kan op verschillende manieren vorm krijgen. Te denken valt aan gesprekken met belanghebbenden, deelname aan publieke debatten, het vragen om reacties, enquêtes en dergelijke. De dialoog leidt idealiter tot aanpassing van het beleid of de informatie, zodat die aansluit bij de behoefte van de belanghebbenden.

4. Verantwoordelijkheid vergunninghouder

In hoofdstuk 3 is beargumenteerd waarom alleen de vergunninghouder de eindverantwoordelijkheid kan nemen voor het verschaffen van openheid over dierproeven in zijn instelling. Deze eindverantwoordelijkheid kan niet worden gedelegeerd naar individuele onderzoekers of de DEC.

5. Beperkingen aan openheid

In de maatschappelijke discussie rond het thema dierproeven, worden dikwijls de volgende factoren als hindernissen genoemd om tot volledige openbaarmaking te komen:

1. de veiligheid van individuen die werkzaam zijn met proefdieren kan in gevaar komen;
2. het vroegtijdig naar buiten komen van informatie kan een negatieve impact hebben op de concurrentievoorsprong van de eigenaar van deze informatie;
3. openbaarmaking met het risico van navolgende juridische stappen gaat ten koste van de snelheid van innovatie en heeft een negatieve invloed op de concurrentiepositie van Nederland.

5.1. Veiligheid

In dit kader is de vraag relevant of openheid mogelijk leidt tot méér risico voor de betrokken personen of instellingen.

Allereerst moet worden vastgesteld dat het aantal activisten dat zich van onwettige middelen bedient zeer klein is. De betrokken groepen (Respect voor Dieren en Anti Dierproeven Coalitie) weten precies waar dierexperimenteel onderzoek wordt gedaan. Bovendien kunnen ze relatief gemakkelijk uit openbare bronnen (Internet, Kamer van Koophandel, eigen websites van de instellingen, publicaties in tijdschriften) achterhalen wie bestuurlijk verantwoordelijk zijn en welke onderzoeksprogramma's er lopen. Vaak zelfs met de namen van de programma- of studieleiders.

Een tweede constatering is dat activisten gestructureerd te werk gaan en strategische doelen nastreven. En dat vaak vele jaren lang en ijzig consequent. Te denken valt aan het gesloten krijgen van de laboratoria van Huntingdon Life Sciences of het voorkomen van de bouw van nieuwe laboratoria zoals op het ScienceLink park in Venray. Het is dus niet zo dat doelwitten voor acties *at random* gekozen worden.

Deze relativering doet niet af aan de noodzaak de veiligheid van individuen die werkzaam zijn met proefdieren zo goed mogelijk te waarborgen. Dierproeven worden uitgevoerd voor de gezondheid en het welzijn van mens en dier, hetgeen door een meerderheid in het democratische bestel zo is bepaald en wettelijk is vereist. Diegenen die de dierproeven uitvoeren, verdienen daarom ook bescherming als gevolg van dit democratische principe. Dit is primair een verantwoordelijkheid voor de instelling

of onderneming waar onderzoek plaatsvindt. Deze dient zorg te dragen voor optimale beveiliging van de faciliteiten en de daar berustende gegevens. Daarbij kan gebruik gemaakt worden van de kennis en ervaring die is opgedaan bij instellingen die eerder zijn belaagd. Beveiliging omvat onder andere het screenen van toekomstig personeel (inclusief stagiaires), fysieke beveiliging van de faciliteiten en beveiliging van gegevens (inclusief zaken als adres- en telefoonlijsten). Een secundaire maar grote en niet minder belangrijke verantwoordelijkheid ligt bij de Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD) en bij de politie.

Ervaringen in Zweden en Denemarken, waar meer openheid is dan in Nederland, geven geen aanwijzingen dat dit leidt tot meer risico's voor onderzoekers of instellingen, integendeel. De ervaringen uit het Verenigd Koninkrijk hebben laten zien dat een gesloten politiek averechts werkt, waardoor men de laatste jaren bewust kiest voor een meer open informatiebeleid rond dierproeven.

Het verdient aanbeveling de ervaringen in deze landen nader te analyseren en na te gaan of elementen uit de daar gehanteerde werkwijze ook in Nederland bruikbaar kunnen zijn, rekening houdend met de eigenheden van de Nederlandse samenleving (waaronder organisatiegraad en wet- en regelgeving), het sociale en politieke klimaat en geografische ligging.

Het ontbreken van openheid brengt mogelijk wel extra risico's met zich mee. 'Wie niet open is heeft kennelijk iets te verbergen' is dan de redenering. Activisten bedienen zich graag van dit argument.

Rond dierproeven is zeer stringente wetgeving en toezicht van kracht, de procedures zijn zeer zorgvuldig, zowel in Nederland als de meeste andere Europese landen. Het is van belang dit voldoende over het voetlicht te krijgen, daar deze informatie bij het grote publiek vaak niet bekend is.

5.2. Concurrentie

Het afdoende kunnen beschermen van concurrentiegevoelige informatie geldt als een keiharde randvoorwaarde voor openheid. Dat principe is overigens al verankerd in de Wet openbaarheid van bestuur. Vergunninghouders die niet via de Wob kunnen worden aangesproken zullen uiteraard weigeren informatie te publiceren die hun bedrijfsbelangen schaadt. Ook moet worden vastgesteld dat concurrentiegevoelige informatie in relatie tot dierproeven vaak hoog wetenschappelijk is en van zeer gedetailleerd niveau. Dergelijke informatie is voor het brede publiek doorgaans van geen enkel belang. Het maatschappelijke debat over dierproeven is dan ook niet gediend met het (ontijdig) vrijgeven van dergelijke informatie. Het debat gaat met name over onze omgang met dieren, niet over genen of receptoren.

5.3. Juridisering en bureaucrativering.

De ervaring met het Besluit Biotechnologie bij Dieren leert dat openbaarheid kan worden gebruikt/misbruikt voor het opwerpen van juridische en bureaucratische barrières die het wetenschappelijk onderzoek ernstig hinderen. Het feit dat het maken van genetisch gemodificeerde dieren goeddeels uit Nederland is verdwenen – importeren gaat veel sneller – is een onbedoeld maar ernstig neveneffect van een openbare procedure. Op het moment dat dierexperimenteel onderzoek in Nederland meer obstakels kent dan in andere landen, is er het risico dat onderzoekers uitwijken. Gezien het feit dat de Nederlandse wetgeving ver ontwikkeld is en het welzijn van proefdieren in hoge mate gegarandeerd, brengt het uitwijken naar andere landen mogelijk het risico met zich mee dat het dierenwelzijn dan minder wordt behartigd. Dit is ongewenst.

Omdat openheid gebaseerd is op vrijwilligheid en niet op dwingende regelgeving, bestaat er minder risico op juridisering. Op een 'slap verhaal' kan de vergunninghouder door de media worden aangesproken, maar nauwelijks door een jurist. Andere vormen van vrijwillige openheid (sociale jaarverslagen, milieujaarverslagen) leiden ook niet of nauwelijks tot procedures, terwijl de veel dwingender regels voor berichtgeving en verslaglegging door beursgenoteerde ondernemingen voortdurend leiden tot procedures bij de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en de Ondernemingskamer.

Om bureaucrativering te voorkomen is het van belang dat de vergunninghouders voldoende vrijheid hebben hun eigen vorm te kiezen in de verantwoording over hun proefdierbeleid. Een beperkte harmonisatie is goed voor de vergelijkbaarheid, maar een keurslijf is ongewenst.

6. De code

De vergunninghouders die deze code gaan hanteren, verplichten zich in 2008 voorzieningen te treffen die het mogelijk maken om vanaf 2009 een publicatie uit te brengen over de rol van dierproeven in het wetenschappelijke onderzoek binnen hun instelling of onderneming. Dit 'Jaarverslag Proefdiergebruik' moet voor een lekenpubliek relevant en begrijpelijk zijn.

De instellingen verplichten zich eveneens mee te werken aan het verder ontwikkelen van een format voor het jaarverslag proefdiergebruik, waardoor vergelijkingen tussen bedrijven en instellingen mogelijk worden en de functionaliteit van de publicaties verbetert.

Tenslotte verplichten zij zich ook op andere wijze dan door het uitbrengen van het jaarverslag vorm te geven aan meer openheid, zoals vermeld in de code. Te denken valt aan (virtuele) rondleidingen, gesprekken met belanghebbenden, voordrachten, deelname aan publieke debatten, enquêtes, publicaties in huisorganen, websites, expliciete aandacht voor (de ethische aspecten van) dierproeven in proefschriften en bij promoties, persberichtgeving, en dergelijke.